

ŽIVOT I RAD KAJE AGJIĆA S POSEBNIM OSVRTOM NA NJEGOV POVIJESNI RAD

DR. IVAN DAMIŠ, OFM, MAČKOVEC

UVOD

Život, kulturne djelatnosti i pogledi fra Kaje Agjića obilježeni su složenostima političkog, kulturnog i crkvenog života u 19. stoljeću u Hrvatskoj. U političkom pogledu, Hrvatska se u to vrijeme bori za što veću samostalnost koju, čas Austrija, čas Ugarska nastoje umanjiti ili gotovo sasvim uništiti. Zbog sve većeg pritiska Mađara i širenja općeslavenske ideje, pod vodstvom Ljudevita Gaja razvija se Hrvatski narodni preporod (1835–1849). Budi se hrvatska nacionalna svijest. Ne uspijeva politički program preporoditelja: oslobođenje i ujedinjenost ukupnog hrvatskog teritorija. No, postignut je uspjeh na kulturnom planu; usvojen je jedinstveni književni jezik. Nastaje vrijeme kada se Hrvatska u kulturnom pogledu uistinu preporuča. Bachov apsolutizam (1851–1860) i nakon njega nagodbe Austro-Ugarska (1867) i Hrvatsko-Ugarska (1868) ne mogu uništiti započeti napredak. Hrvatska se počinje razvijati u suvremenu državu.

Godine 1866, zalaganjem đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera osnovana je u Zagrebu Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Godine pak 1874. konstituirano je moderno Sveučilište.

U crkvenom pogledu, vjernici hrvatskoga naroda pod raznim su stranim crkvenim upravama. Vlastitu crkvenu upravu bilo bi moguće postići kada bi postojala nacionalna sloboda. Zbog toga je u 19. stoljeću katoličko svećenstvo među vodećim ljudima koji se zalažu za slobodu i opći kulturni napredak. Na račun tolike društveno-kulturne aktivnosti svećenstva ne razvija se crkveni život. Nema izrazitijih teologa niti pastoralnih akcija. Dominantna ličnost crkvenoga života u 19. stoljeću u nas je Josip Juraj Strossmayer, đakovački biskup. I zagrebački biskup Juraj Haulik zaštitnik je i podupiratelj naprednoga i korisnoga u Hrvatskoj. U njegovo vrijeme, Hrvati se u crkvenom pogledu djelomično osamostaljuju. Godine 1852. zagrebačka je biskupija izuzeta od mađarske uprave i uzdignuta na stupanj samostalne nadbiskupije. Njeni su sufragani: đakovački, senjski, križevački i beogradsko-smederevski biskupi.

Uz biskupa Strossmayera i kardinala Haulika, i biskup Juraj Dobrila je širitelj hrvatskoga napretka. U Istri Hrvatski narodni preporod napreduje zahvaljujući njemu.

No i većina ostaloga svećenstva pomaže osnivanju i uzdržavanju novih hrvatskih ustanova: Gospodarskoga društva, Matice ilirske, odnosno hrvatske, Prve hrvatske štedionice, Narodnoga muzeja i dr. Pojedini su svećenici i redovnici uključeni u krug hrvatskih preporoditelja. Neka se imena mogu i posebno izdvojiti: Pavao Štoos, Mate Topalović, Stjepan Ilijašević, Ilija

Okrugić-Srijemac – sve redom književnici; fra Fortunat Pintarić – glazbenik; Mihovil Pavlinović – političar u Južnoj Hrvatskoj.

Tim imenima treba pribrojiti ime Kaje Agjića, koji je bio oduševljeni pristaša hrvatskih preporodnih ideja i njihov ostvarivatelj u okviru svojih mogućnosti. Agjićevo ime zanimljivo je i s drugih razloga. Prije je spomenuto da u 19. stoljeću u nas nije bilo izrazitijih teoloških ostvarenja, jer je svećenstvo u velikoj mjeri sudjelovalo u borbi za nacionalnu i crkvenu samostalnost. Kajo Agjić pripada onima koji se trude to stanje popraviti. Zato izdaje sustavnu moralku, priređuje lekcionare, uzdiže nabožnu književnost.

Devetnaesto stoljeće obilježeno je počecima sistematskog proučavanja hrvatske povijesti. Na sebi svojstven način, možda ne direktno, ali fra Kajo se uključuje i u taj rad. Ponajprije želi prirediti i izdati opću crkvenu povijest na hrvatskom jeziku, a zatim povijest svih samostana u Hrvatskoj.

Agjić je pripadao franjevačkoj provinciji sv. Ivana Kapistrana (osnovanoj 1757), koja se prostirala po Slavoniji, Srijemu, Bačkoj, Mađarskoj (južni dio), Transilvaniji, Moldaviji, Vlaškoj i Bugarskoj. U franjevačkom redu obnašao je visoke dužnosti, i u pedagoškom, i u crkveno-upravnom pogledu. S tih polazišta nastojao je širiti crkveni i kulturni napredak.

KRATICE

AFS – SP

Arhiv franjevačkog samostana u Slavonskoj Požegi

AFS – Z

Arhiv franjevačkog samostana u Zagrebu, Kaptol

AGK – R

Arhiv generalne kurije franjevačkog reda u Rimu

A – JAZU

Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

AKB – SB

Arhiv knjižnice obitelji Brlić u Slavanskom Brodu

HA – V

Historijski arhiv u Varaždinu

NSB – Z

Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu

PA – Z

Provincijalni arhiv Hrvatske franjevačke provincije svetog Ćirila i Metoda u Zagrebu, Kaptol 9

SCHEMATISMUS

Schematismus provinciae s. Joannis a Capistrano Ordinis Minorum S. P. Francisci regularis observantiae, Budae...

PRVI DIO

I. MLADOST I ŠKOLOVANJE

Fra Kajo Agjić rođen je 19. siječnja 1805. u Pleternici¹ od roditelja Luke i Bare Agjić². Na krštenju je dobio ime Andrija.³

Prezime fra Kaje zabilježeno je u više oblika. I sam se fra Kajo u raznim vremenskim razdobljima različito potpisivao. To je razumljivo, jer se u to vrijeme hrvatski pravopis još stvarao. Dok je još bio bogoslov 1824. godine, prezime mu je zabilježeno Agjich.⁴ U pismima dr. Ljudevitu Gaju (1835–1838) fra Kajo se potpisivao Acxich.⁵ U jednom pismu Andriji

¹ Usp. SCHEMATISMUS, 1833, str. 40.

² Natpis na kamenoj ploči što ju je fra Kajo 1860. postavio u spomen svojim roditeljima. Ploča je veličina: 98,5 x 73 cm. Danas se nalazi na ruševinama stare crkve u Pleternici.

³ SCHEMATISMUS, 1878, 1.

⁴ Usp. CATALOGUS Observantis Minorum Provinciae s. Joannis a Capistrano... Budae 1824, str. 4.

⁵ Usp. NSB-Z. Adžić Kajo. Pisma Ljudevitu Gaju. 8 pisama. R-4702 b; DEŽELIĆ V., Pisma pisana dru Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828–1850). *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 6. Zagreb, JAZU, 1909, str. 1–10.

Torkvatu Brliću potpisuje se Agjić.⁶ Rukopisna knjižica »Pesmice ilirske« koja je 1840. u Vukovaru posvećena fra Kaji bilježi mu prezime Adžić.⁷ Shematizmi Provincije sv. Ivana Kapistrana, od godine 1843. do 1846. navode prezime Agyich.⁸ Međutim, u isto vrijeme fra Kajo se u pojedinim pismima upućenima Andriji Torkvatu Brliću potpisuje Agjić⁹, odnosno Agyich.¹⁰ Godine 1875. prezime opet nalazimo zapisano Adžić¹¹, a god. 1927. Adžić.¹² Kada uspoređujemo dostupnu ostavštinu fra Kaje, lako uočavamo da se on najviše potpisivao kao Agjić. Prezime u tom obliku zabilježeno je i na svim fra Kajinim tiskanim djelima. Zato se u ovom radu opredjeljujem za oblik prezimena AGJIĆ.

Agjićeva rodna kuća nalazila se u Pleternici, na mjestu gdje je danas kuća Jakoba Janskija, u Požeškoj ulici.¹³

Roditelji su mu bili zemljoradnici, ugledni i čestiti.¹⁴ Fra Kajo će im kasnije, 1860. godine podići spomen-ploču. Na nju je uklesao riječi zahvalnosti »na brižljivom odgoju«.¹⁵

Pučku školu završio je u Pleternici. Zahvaljujući dobroti nekog zagrebačkog kanonika koji mu je besplatno pružio stan i opskrbu, Agjić je u Zagrebu završio prvi razred gimnazije. Ostalih pet razreda gimnazije završio je u Požegi.¹⁶ U svim razredima bio je odličan đak,¹⁷ a najmiliji mu je predmet bio zemljopis.¹⁸

Po svršetku gimnazije, sedamnaestogodišnji Andrija Agjić stupio je u franjevački red. Primljen je u novicijat Provincije sv. Ivana Kapistrana 1. studenoga 1822. godine.¹⁹ U novicijatu dobiva ime fra Kajo. Po svršetku novicijata nastavlja studij filozofije i teologije na visokim školama svoje Provincije. Godine 1824. slušač je filozofije u samostanu u Našicama.²⁰

⁶ AKB-SB. Korespondencija s ličnostima izvan obitelji. Kajo Adžić – Andrija Torkvat Brlić. Pismo od 3. ožujka 1840. II odjel, A-3.

⁷ KNJIŽNICA franjevačkog samostana u Zagrebu, Kaptol 9. »Pesmice ilirske«. Vukovar 1840. (Bez signature).

⁸ Usp. SCHEMATISMUS 1843, 1844, 1846.

⁹ AKB-SB, Korespondencija... Pismo od 17. ožujka 1843.

¹⁰ ISTO. Pismo od 14. veljače 1843.

¹¹ *Katolički list*, 27/1875, str. 407.

¹² Usp. J. K., *Iz života zaslužnog pisca o. Kaje Adjića, Pleterničanina 1805–1892. Hrvatski list (Osijek)*, VIII/1927, 227 (2253), str. 4

¹³ PETRAK LJ., *Pleternica vjekovima*. (Pleternica 1979), str. 187.

¹⁴ JAKOŠIĆ J., *Scriptores Interamniae. Gradja za povjest književnosti hrvatske*, knjiga 2. Zagreb, JAZU, 1899, str. 152.

¹⁵ Usp. natpis na kamenoj ploči o kojoj je riječ u bilješci br. 2.

¹⁶ K[OVAČEVIĆ] J., *Dopis. Požega*. (+ O. Kajo Agjić, ex-provincijal). *Katolički list*, 43/1892, str. 393.

¹⁷ PETRAK, nav. djelo, str. 187.

¹⁸ AKB-SB. Korespondencija... Pismo od 6. prosinca 1846.

¹⁹ SCHEMATISMUS, 1833, str. 40.

²⁰ CATALOGUS Observantis Minorum... 1824, str. 4. Te godine u našičkom samostanu bilo je 10 studenata filozofije.

Polaganjem svećanih zavjeta 14. veljače 1826. potpuno se opredijelio za život u franjevačkom redu.²¹ Godine 1827. na studiju je teologije u samostanu u Baji.²² Teološke studije Agjić je završio s odličnim uspjehom.²³ Za svećenika je zaređen 23. ožujka 1828. godine.²⁴

Ubrzo nakon svećeničkog ređenja Agjić je položio ispite za profesora filozofije u Budimu i stekao akademski naslov licencijata. Dvije godine kasnije, dakle 1830, položio je i licenciijat iz teologije.²⁵

II. PEDAGOG U PREPORODNOM DUHU

Osposobljen potrebnom znanstvenom spremom, Agjić je započeo svoje pedagoško djelovanje.

Ponajprije ga, 1831. godine, nalazimo kao profesora moralnog i pastoralnog bogoslovlja te pedagogije u samostanu u Mohaču. Uz profesorsku službu, bio je odgojitelj klerika i knjižničar.²⁶ Od 1832. nastavlja s profesorskom službom u Vukovaru.²⁷ Godine 1833. imao je ove dužnosti: lektor moralnog i pastoralnog bogoslovlja i pedagogije, diskret (= gvardijanov savjetnik), magister klerika, duhovnik s vlašću odrješivati od pridržanih grijeha i drugo.²⁸

Od godine 1839–1845. fra Kaji je, uz već postojeće profesorske dužnosti, povjerena i dužnost gvardijana i upravitelja vukovarske župe.²⁹ S dužnošću gvardijana bila je vezana i služba upravitelja pučke škole.³⁰ Kao gvardijan i upravitelj župe u Vukovaru Agjić je stekao veliki ugled i poštovanje kod građana.³¹

Za vrijeme njegova boravka u Vukovaru, po Hrvatskoj se razvija i širi narodni preporod. Iako je fra Kajo relativno daleko od Zagreba, centra preporoda, nalazi načina kako da se u nj uključi. Dopusuje se s Ljudevitom Gajem.³² Šalje mu vijesti i novosti iz Srijema i istočne

²¹ Pojedini shematizmi različito donose datume fra Kajinih svećanih zavjeta. Prema shematizmima iz god. 1837, 1840, 1843, 1846, 1847. datum svećanih zavjeta je 24. veljače 1826. No većina shematizama, npr. 1833, 1834, 1848, 1851, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858. donosi datum zavjeta 14. veljače 1826.

²² SCHEMATISMUS, 1827, str. 25. Jedanaestorici studenata teologiju su predavali profesori franjevci: Ivan Nep. Pendl, Stjepan Ninković i Erazmo Tometsek.

²³ KEMPF J., Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije. Požega 1910, str. 637.

²⁴ [ANONIMNO], A.R.P. Cajus Agjić. *Acta Ordinis Minorum*, IX/1892, str. 235.

²⁵ KEMPF, nav. djelo, str. 637.

²⁶ SCHEMATISMUS, 1831, str. 20.

²⁷ Usp. HOŠKO F. E., Adjić fra Kajo. *Franjo među Hrvatima*, Zagreb 1976, str. 197.

²⁸ Studij teologije u Vukovaru otvoren je 1803. godine. On je trajao sve do 1885. uz prekide: 1842–1851, 1860–1863, 1876–1883. (Usp. CVEKAN P., Franjevci u Vukovaru. 1980, str. 116).

²⁹ SCHEMATISMUS, 1833.

³⁰ DAMIŠ I., Verni domorodac Kajo Adjić (1805–1892). *Kana*, XII/1981, 2 (124), str. 46–47.

³¹ Pučka škola otvorena je u Vukovaru 1736. godine. Do godine 1863. ravnatelj je uvijek bio gvardijan vukovarskog samostana. Usp. ZUBIĆ S., Vukovarske škole i franjevci. *Spomenica pedesetgodišnjice opstanka državne realne gimnazije u Vukovaru*. Vukovar 1942, str. 129–132.

³² Usp. K[OVAČEVIĆ] J., nav. djelo, str. 393. – U tijeku 6-godišnjeg Agjićeva upravljanja izlijano je za crkvu veliko zvono, nabavljeno je 12 novih hrastovih klupa u novovukovarsku kapelu, dogotovljena je slika Gospe Žalosne i postavljena u crkvu ispod kora. (Usp. BELAVIĆ P., Poviest samostana i župe vukovarske. Vukovar 1908, str. 45.

³³ Osam Agjićevih pisama Ljudevitu Gaju pohranjeno je u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, R – 4702b. Sedam pisama objavio je Velimir DEŽELIĆ u *Gradi za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 6. Zagreb,

Slavonije za »Ilirske narodne novine«.³³ U pismu upućenom Gaju 11. ožujka 1836, potpisuje se pseudonimom »Pravko Rodoljubić« i dodaje: (»pod tim sam imenom po gdekoji priloz za srbski Ljetopis slao.«)³⁴ Pseudonimom »Pravko Rodoljubić« nalazimo potpisan članak i u »Serbskij narodny list«, 1838. godine.³⁵ Može se pretpostaviti da su Agjićevi pseudonimi također: »Pravko« i »A.K.« pod kojima u »Danici« nalazimo potpisane kratke izreke.³⁶

Agjićevi jezični, pravopisni, kulturni i politički preporodni pogledi vidljivi su iz njegovih pisama Andriji Torkvatu Brliću.³⁷ Fra Kajo je bio u vezi i s drugim preporoditeljima, primjerice s Petrom Preradovićem³⁸ i Vjekoslavom Babukićem.³⁹

JAZU, 1909, str. 1–10. Kasnije je objavljeno i pismo od 11. III. 1836. u kojem se Agjić potpisao pseudonimom »Pravko Rodoljubić«. Vidi: HORVATH J. i RAVLIĆ J., Pisma Ljudevitu Gaju. *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 26. Zagreb, JAZU, 1956, str. 21–22.

U NSB-Z, sig. R-3817 nalazi se spis sa stihovima [Martina Nedića] »Veselje vilah ilirskih, tugovanje vile bosanske i njezino po vili sremskoj utišenje«. Uz to je pripisan kratak dopis Kaje Acxicha iz Vukovara 22. 6. 1838. uredniku Danice, Ljudevitu Gaju.

³³ Članci u »Novinama« nisu potpisani, ali je iz korespondencije Agjić-Gaj očito da su fra Kajini. Navodim te članke:

- 1) Domaći glasonoša. *Ilirske narodne novine*, II/1836, 1 (2. 1. 1836), str. 4. – (Usp. Agjićevo pismo Gaju od 18. 12. 1835. – DEŽELIĆ, *Grada* 6, str. 2).
- 2) [Vijest o imenovanju začasnih kanonika u Đakovu]. *Ilirske narodne novine* II/1836, 7 (23. 1. 1836), str. 25. (Usp. Agjićevo pismo Gaju od 15. 1. 1836. – DEŽELIĆ, *Grada* 6, str. 5).
- 3) Domaći glasonoša. *Ilirske narodne novine*, II/1836, 7 (23. 1. 1836), str. 28. – (Usp. pismo od 15. 1. 1836. – DEŽELIĆ, *Grada* 6, str. 5).
- 4) [Vijest o neobičnoj pojavi u Sotu]. *Ilirske narodne novine*, II/1836, 44 (31. 5. 1836), str. 173. Za ovaj članak indirektno zaključujem da je Agjićev iz uvoda »naš mnogovredni dopisatelj iz Vukovara u svemu.« U vezi s navedenim Đuro Šurmin bilježi: »Naše novine, što ih je izdavao od 1835. Gaj, bijahu za hrvatski svijet još sada toliko hrvatski, što su nosile ime hrvatsko i što su bile pisane hrvatskim jezikom. Ljudi su se tužili na to, pa su u pismima Gaja, upućivali neka se više obazire na domaće prilike, a neka ne piše o Irskoj, Engleskoj itd., o zemljama i krajevima za koje nije moglo biti nikakva interesa. Ali i oni naši ljudi, koji su htjeli doznati štogod iz svojih novina o svojim prilikama, držahu da je najviše potrebno javljati nesreće i nezgode pojedinih krajeva. Isp. npr. samo pismo K. Adžića Gaju od 18. 12. 1835.« (ŠURMIN DJ., *Hrvatski preporod*. II. Ilirsko doba 1836–1843. Zagreb 1904, str. 5).

³⁴ Usp. HORVATH J.-RAVLIĆ J., Pisma Ljudevitu Gaju. *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 26. Zagreb, JAZU, 1956, str. 21–22. Na temelju toga MAMUZIĆ I., *Odjeci ilirizma srpski i hrvatski*. *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 32. Zagreb 1978, str. 320–322, nalazi Agjićev priloz: Izrečenija mudri ljudi. *Serbskij letopis*, knjiga 37, 1834, str. 151–153.

U istom članku Mamuzić pretpostavlja da je Agjićeva suradnja također i u naslovima »O Slavanima« i »O Ilirima«, *Serbskij letopis*, knjiga 29, 1832, str. 1–14. Riječ je, zapravo, o prijevodima iz Čevapovićeve knjige »Recensio observantis Minorum.« Prilog je potpisan pseudonimom »A.«. Oba napisa objavljena su ćirilicom.

³⁵ Usp. PRAVKO RODOLJUBIĆ [pseudonim], Čovečestvo u najvećem blagorodstvu... U Zagrebu. *Serbskij narodny list*, III/1838, 4, str. 29–32. (ćirilicom).

³⁶ Usp. Pravko, Netilo. *Danica*, I/1935, 19, str. 76. Pravko, Izrečenija mudra. *Danica*, II/1836, 3, str. 12. A.K., Netila. *Danica*, II/1836, 29, str. 116. Za primjer donosim izreku iz *Danice* 1935, 19, str. 76: »U serdцу pravoga domorodca ima ranah tajnih, koje nijedno oko nevidi, nijedna ih se ruka dotaknuti nemože, i koje se samo onda, kad se serdce u prah pretvori – na veke zatvore, pod lekovitom zemljom.«

³⁷ U Arhivu knjižnice obitelj Brlić u Slavonskom Brodu sačuvano je 28 Agjićevih pisama Andriji Torkvatu Brliću. Sig. II. odjel, A-3, Korespondencija s ličnostima izvan obitelji. Djelomičan sadržaj pisama objavio je Rastko Drlić, Korespondencija A.T. Brlić – o. Kajo Adžić. *Franjevački vijesnik*, XLVII/1940, 12, str. 381–400.

Iskreno se zahvaljujem gđi. Zdenki Benčević, kustosu muzeja Brlićevih u Sl. Brodu što je dopustila fotokopiranje cjelovitih pisama. Hvala i o. Borisu Tandariću koji je fotokopiranje izvršio. ANDRIJA TORKVAT BRLIĆ (Slavonski Brod, 15. 5. 1826–21. 5. 1868). U Pazmaneu u Beču započeo je studirati teologiju, ali je studij prekinuo. Godine 1848. živo je sudjelovao u slavenskim pokretima na slavenskom kongresu u Pragu, slovačkom ustanku protiv Mađara i u Jelačićevu ratu. Kasnije je mnogo putovao Europom

U čast Agjića kao preporoditelja priređena je rukopisna knjižica »Pesmice ilirske«, Vukovar 1840, gdje se Agjića počasno naziva »vernim Domorodcem«. ⁴⁰

Zacijelo je bio i dobar profesor teologije. Svoju naobrazbu neprestano je proširivao, prateći suvremenu teološku literaturu, naročito s područja moralne teologije. ⁴¹ I sam je želio obogatiti hrvatsku bogoslovnu kulturu svojim djelima iz morala i liturgike. Za vrijeme službovanja u Budimu (1845–1848) gdje je bio knjižničar i ispovjednik te aktualni savjetnik provincijalu Marijanu Jajiću ⁴² preveo je s latinskog na hrvatski jezik djela njemačkog moralista Josipa Ambrozija Stapfa ⁴³ »Epitomae Theologiae moralis publicis praelectionibus accommodata«. Tomus I. pag. XII + 332, Tomus II. pag. XII + 436. Oeniponti, typis et sumtibus Wagnerianis 1832. Svojem prijevodu Agjić je dao naslov: »Sastav / Bogoslovja Delorednog, / koje / za obću korist / napisa / Kajo Agjić, Reda s. Franje, države Kapistranske misnik. / Knjiga I. / U Budimu, / s slovi Kr. Magi. sveučilišta. / 1847 / XVI + 344 str., Knjiga II, X + 442 str.

»Trudoljubivi fratar« ⁴⁴ i »zanosni ilirski rodoljub« ⁴⁵ – kako ga naziva Đuro Šurmin, prvi povjesničar preporoda – na provincijskom kapitulju 1848. godine određen je za gvardijana franjevačkog samostana u Slavonskoj Požezi. U isto mu je vrijeme dodijeljena i dužnost direktora požeške gimnazije i ravnatelja pučkih škola. ⁴⁶

Neposredno prije Agjićeva dolaska za direktora na požešku gimnaziju, šk. g. 1847/48, tamo su izbili nemiri između učenika koji su bili prožeti hrvatskim narodnim duhom i pojedinih

i pisao po njemačkim i francuskim novinama o prilikama u Monarhiji. Vrativši se u domovinu bio je tajnik »Maticе Hrvatske«. Uredio je VIII. knjigu »Kola« (1851). Zatim je u Beču studirao i završio pravo. Njegova su djela: »Kratka uspomena g. 1848. i 1849. Nijemcima i Slavjanstvu« (bez oznake mjesta i autora, djelo je konfiscirano jer je pisano protiv apsolutizma); »Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten...« (1854); »Quellen für serbische Geschichte« (1857). U rukopisu mu je ostalo najvažnije djelo pod naslovom »Memoari od g. 1844–1865« (*Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb 1925, str. 39).

³⁸ NSB-Z, Babukić Vjekoslav. Korespondencija. Pisma raznih osoba njemu upućena. Kajo Adžić. Pismo od 27. veljače 1846. R – 3392.

³⁹ ISTO. Pismo od 27. veljače 1846. R-3392.

⁴⁰ Knjižicu sam našao u Knjižnici franjevačkog samostana u Zagrebu, Kaptol 9. Ima 42 stranice, veličina 10 x 12,5 cm.

⁴¹ AKB-SB. Korespondencija s ličnostima izvan obitelji. Kajo Adžić – Andrija Torkvat Brlić. Pismo od 17. 1. 1848. Agjić piše Brliću da je čuo za Hirscherovu moraliku ali prekasno da bi je upotrijebio kod pisanja »Bogoslovja«. Osim toga, nije niti dovoljno vješt njemačkom jeziku.

⁴² SCHEMATISMUS, 1847, str. 3 i 13.

⁴³ JOSIP AMBROZIJE STAPF (15.8.1785–10.1.1844) bio je svećenik i profesor u Innsbrucku i Brixenu. Glavna su mu djela: »Theologia moralis« u 4 sveska (1827–30); »Die christliche Moral«, »Die christliche Sittenlehre«; »Epitomae theologiae moralis« (2 sveska, 1832); »Erziehungslehre« (1832). Usp. WÖRLE J., Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band, 1964, 1018–1019.

J. A. Stapf se ubraja među znamenitije pisce moralne teologije prve polovice 19. stoljeća. To razdoblje može se nazvati u povijesti moralne teologije spekulativno-kritičkim. I nadalje se pridaju naročita i osobita važnost pozitivnim navodima, osobito na području povijesti. Ipak, znanstveno-spekulativni karakter teoloških znanosti nije posve zarobljen od pretjeranog historicizma. Utjecaj moderne racionalističke filozofije je uklonjen. Koriste se od Crkve pohvaljeni autori, ali ne s nekritičkim prihvaćanjem svake njihove istine. Moralna teologija toga vremena je neoskolastička. »Općih je djela u prvjoj polovini ovoga perioda manje; za njih se može reći da idejno još plove u starim vodama i ako metodički idu sa svojim vremenom.« Među prvim promicateljima novoga preporodnoga stava u moralnom bogoslovlju valja zabilježiti ova imena: Michael Sailer, Ambrozije Stapf ... (Usp. ŽIVKOVIĆ A., Osnovno moralno bogoslovlje, Zagreb 1938, str. 41–42).

⁴⁴ Usp. ŠURMIN DJ., nav. djelo, str. 9.

⁴⁵ ISTO, str. 239.

⁴⁶ KEMPF, nav. djelo, str. 637.

profesora franjevaca mađarske nacionalnosti. Naime, od 1834. godine profesori na gimnaziji su franjevci Provincije sv. Ivana Kapistrana. U tim nemirima većina je profesora franjevaca bila raspoložena u hrvatskom narodnom duhu. Ali u tome se nisu posebno izjašnjavali i prepuštali su odluke profesorima Mađarima. Razvoj događaja 1848. utjecao je na to da su profesori, a među njima i dotadašnji direktor Tomaček, morali napustiti Požegu i požešku gimnaziju.⁴⁷

Očito da fra Kajo, »vatreni rodoljub«⁴⁸, dolazi u situaciju kao onaj koji može pridonijeti normalizaciji stanja u školi. I dok je direktor Tomaček morao napustiti gimnaziju zbog neraspoloženja učenika prema njemu, učenici su Agjiću za njegov imendan, 22. travnja, gotovo svake godine ispjevali svečanu pjesmu.⁴⁹ Jedna je od njih tiskana u zasebnoj knjižici.⁵⁰ U tim panegiricima veličaju se Agjićeve vrline: »Kajo odpor protivnika«⁵¹, »Kajo Agjić Ravnatelj preblagi«,⁵² »Kajo ime glasovito«⁵³, »Jer ti mužu, mužu si naredni, dika, ponos i uzor Slavjanah.«⁵⁴

Po dolasku na položaj direktora gimnazije Agjić se išao predstaviti višem direktoru škole u Zagrebu, biskupu Josipu Schrotu. Tijekom svoje službe Agjić je više puta dobivao pismene upute biskupa Schrota – kako da postupi u raznim situacijama.⁵⁵ Novi je direktor vodio računa i o dobrom profesorskom kadru.⁵⁶ Kod provincijala Kanizija Schmutzera poradio je na tome da u gimnaziju dođe franjevac Oton Šiaković, za kojega je Agjić pisao da je »dobar pjesnik i dobar poznavalac ilirskog jezika.«⁵⁷ Kasnije će Šiaković posvetiti direktoru Agjiću svoju knjižicu s

⁴⁷ POTREBICA F., Nemiri učenika požeške gimnazije 1848. godine. *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, 1978, 11, str. 53–67.

⁴⁸ Usp. ŠIŠIĆ F., Hrvatska povijest. Treći dio: od godine 1790. do 1847. Zagreb 1913, str. 54.

⁴⁹ Bibliografski opis panegirika:

- 1) Věnac / na slavu / Mnogopoštovanog Otca/Kaje Agyića/ Ravnitelja K.V. Učilišta Požeškog/ Prigodom dana svetčanoga/ dana 22. travnja 1850./ spěva/ Mladež istoga učilišta./ Rukopis, vel. 21 x 17 cm, str. 5.
- 2) Čestitka/ Velečastnomu i Veleučenom Otcu/ Kaji Agjić/ Red. S. Franje Deržave Kapistranske Misniku/ Revnome Požeške Gymnazie Ravnatelju/ od Učenicah 6-tog Razreda iste Gymnazie / U znak dubokoga počitanja, Dne 22. Travnja 1852/ kao/ Na svečanu Godovnicu Njegovu/ priponizno spjevana/ U Požegi/ Rukopis, vel. 21 x 14,5 cm, 5 str.

⁵⁰ Bibliografski opis:

Věnac narodni/ velečastnomu otcu Kaji Agjiću, vilah požeško-narodnih vèrlomu upravitelju./ dne 22. travnja god. 1851./ kao/ na dan svečani imenu svomu./ po/ Josipu Gabriely./ u istomu učilištu pesničtva slišaocu./ u ime sviuh učenicah/ istoga učilišta/ posvećen/ U Požegi. U Zagrebu, Tiskom Franje Župana. 1851/ Veličina 13,5 x 21 cm, 7 str.

⁵¹ Usp. »Venac na slavu...«, str. [3].

⁵² Usp. »Venac na slavu...«, str. [3].

⁵³ Usp. »Venac na slavu...«, str. [3].

⁵⁴ »Věnac narodni...«, str. [5].

⁵⁵ Usp. AFS-SP, Miscelanea IX. O. Kajo Adjić. Schrotova pisma od: 23. 10. 1849; 6. 11. 1849; 12. 1. 1850; 21. 3. 1850; 22. 3. 1850; 18. 8. 1851; 1. 11. 1851; 24. 11. 1851. U pismu od 23. 11. 1849. Schrot poručuje Agjiću neka prije početka šk. godine 1849/50. pozove preda se sve pitomce te ih opomene »da ne samo u prepisanimi nauči ožudjeni napredak postići nastoje, nu u čudorednom takodjer i svakom inom obziru onako se vladati nepropuste kako se pitomcima toli plemenitoga i uglednoga toga zavoda pristojno.«

⁵⁶ Šk. god. 1848/49. bio je ovaj profesorski sastav: O. Kajo Agjić – direktor, Profesori Gramatikalne škole: o. Orlean Binder, o. Miško Benišek, o. Silvester Blagović, o. Petar Smoljanović. U V. i VI. razredu: o. Aleksij Menjej i o. Oton Šiaković. Te šk. godine u gimnaziji je bilo 40 učenika. (Usp. CUVAJ, Građa za povijest školstva ... Svezak III. Zagreb 1910, str. 476.).

Uz službu direktora, Agjić je bio i ekshortator. (Usp. POTREBICA, Nemiri..., str. 65).

⁵⁷ PA-Z. Samostani. Slavonska Požega. Agjićevo pismo provincijalu Kaniziju Schmutzeru, Zagreb 21. 9. 1848. Sign. A-28.

OTON ŠIAKOVIĆ (Ilok, 12. 3. 1823. – Bač, 2. 2. 1878.) U Franjevački red stupio je 29. 9. 1840. Svečane

panegirikom »Kolo gorah / iliti / pozdrav veseli / prastaromu i veleslavnom/ od / Požege gradu /... Požege 1851. god.⁵⁸

Zbog rata s Mađarima, tijekom šk. godine 1848/49, nastava se na gimnaziji nije mogla redovito održavati. Učenici prvih pet razreda posebno su učili i nakon toga su polagali ispite, dok se nastava za šesti razred nije održavala jer nije bilo učenika.⁵⁹ Iste se godine uveo kao nastavni jezik hrvatski, umjesto latinskoga. Ali to nije dugo potrajalo, jer je za Bachova apsolutizma uveden njemački jezik kao nastavni.⁶⁰

Godine 1850. počela se provoditi reforma školstva po odredbama ministra prosvjete grofa Leona Thuna. Sve gimnazije u Monarhiji morale su se sa šest razreda proširiti na osam. Donijete su i izmjene u održavanju nastave. Do toga je vremena jedan profesor predavao sve predmete u jednom razredu. Od sada se profesori moraju specijalizirati za pojedine predmete koje će predavati u ovih osam razreda gimnazije. Odredbe ministra Thuna išle su i za tim da se gimnazije predaju u ruke svjetovnim profesorima. Ali u Hrvatskoj to još nije bilo moguće provesti zbog pomanjkanja prosvjetnog kadra.⁶¹

U provođenju ovih odredaba Agjić je potražio savjet prijatelja Vjekoslava Babukića, redovitog profesora u Višoj zagrebačkoj gimnaziji.⁶²

Već od 1802. godine izdavali su se na kraju školske godine godišnji izvještaji požeške gimnazije. I u vrijeme Agjićeva upravljanja izdan je u Zagrebu 1850. godišnji gimnazijski

zavjete položio je 29. 12. 1840. Zareden je za svećenika 2. 8. 1846. Završio je teologiju i crkveno pravo s licencijatom. Za Agjićevo vrijeme direktorovanja, Šiaković je profesor na Požeškoj gimnaziji. U spomenutom pismu Agjić piše: »... P. Othonem Šijaković, qui est et bonus poeta, et illyrica lingua bene quarus...«. Kasnije, 1870, namješten je u Našicama.

Zna se za Šiakovićeve radove: »Kolo gorah iliti pozdrav veseli prastaromu i veleslavnomu od Požege gradu i velenarodnim njegovim vilam, u znak dubokoga poštivanja velečastnomu i veleučenomu ocu Kaji Agjiću, ...« (Zagreb 1851) i »O važnosti i pervenstvu verozakonskoga podučavanja mladeži na učilištih. *Godišnje izvestje o c. k. požeškoj gimnaziji sa četiri razreda koncem školske godine 1854.* (Podatke o važnim datumima Šiakovićeve života donosim prema Nekrologu koji je pohranjen u Biblioteci književne djelatnosti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, bez signature).

⁵⁸ Bibliografski opis:

Kolo gorah / iliti / pozdrav veseli / prastaromu i veleslavnomu /od/ Požege gradu /i / velenarodnim njegovim vilam u znak / dubokoga poštivanja / velečastnomu i veleučenomu ocu/Kaji Agjiću, / manastira požeškoga gardianu i cesar./ kralj. gymnasie požeške upravitelju, /po/ Ottonu Šiakoviću, / u istomu učilištu pesništva učitelju; / dne 1. svibnja 1851 / prikazano i spevano / U Požegi. / U Zagrebu, / Tiskom Franje Župana. / Str. 32, vel. 9,2 x 13,8 cm.

⁵⁹ Spomen-izvještaj državne gimnazije u Slav. Požegi za škol. godinu 1926.–27. prigodom proslave 200. godišnjice opstanka gimnazije. Slav. Požege 1927, str. 26.

⁶⁰ Usp. POTREBICA F., Gimnazija. *Požega 1227–1977*. Zagreb 1977, str. 449.

⁶¹ Usp. Spomen-izvještaj ..., str. 27.

⁶² NSB-Z. Babukić Vjekoslav. Korespondencija. Pisma raznih osoba njemu upućena. Kajo Adžić. Pismo od 27. 10. 1851. R-3392.

VJEKOSLAV BABUKIĆ (Sl. Požege, 16. 6. 1812. – Zagreb, 20. 12. 1875). Pučku školu završio je u Požegi, gimnaziju u Požegi i Pečužu, a filozofiju u Segedinu i Zagrebu. U Zagrebu je također studirao pravo. Oduševljeni je pristaša hrvatskog narodnog preporoda. Suradnik je »Danice« od prvih brojeva. Prvi je filolog preporodnog doba. G. 1836. izlazi njegova »Slovnica ilirskog jezika«. Od g. 1842. tajnik »Matice Ilirske«. U razdoblju od 1846–1850. prvi profesor hrvatskog jezika na zagrebačkoj akademiji. Izdao je: »Osnove slovnice slavjanske nariječja ilirskoga«, »Ilirska slovnica« (Zagreb 1854), »Mnjenje o postanku glagolskih pismena« (1859), »Misli o pravopisu« (Bačka Vila I–III). S Antunom Mažuranićem obradio je i dopunio »Dobroničev rječnik hrvat.-njem.-talij.« Radio je na izdanju Palmotičevih i Đorđićevih djela što ih je izdala Matica Ilirska. God. 1861. izdao je »Predgovor o jeziku Jerolima Kavanjina« (*Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb 1925, str. 13).

izvještaj pod naslovom »Mladež kraljevske gimnasie požeške...«⁶³ Do 1850. godine izvještaji su se štampali na latinskom jeziku, a u vrijeme fra Kajinog direktorata izvještaj po prvi put izlazi na hrvatskom jeziku.⁶⁴

Agjiću kao direktoru obraćale su se razne osobe. Spomenut ćemo Josipa Jurja Strossmayera koji je molio Agjića da objavi školskoj mladeži, koja je 1851. g. završila gimnaziju s dobrim uspjehom a ima volju za svećeničko zvanje, da se prijave u Đakovo za konkursalni ispit.⁶⁵

Unatoč svim nastojanjima da se u Požegu uvede osam razreda gimnazije, kako su zahtijevali novi propisi, to nije bilo moguće ostvariti. I zbog toga su 6. srpnja 1852. državne vlasti gimnaziju svele na nižu, četverorazrednu.⁶⁶ Iste je godine Agjić zadužen od provincije drugim važnim dužnostima i na njegovo je mjesto došao fra Vatroslav Muha.⁶⁷

Već smo spomenuli da je Agjić kao profesor teologije uviđao nedostatak suvremenije hrvatske teološke literature. I zato je tu prazninu nastojao popuniti. U Budimu je 1847. izdao »Bogoslovje Deloredno« u dva dijela. Uvidjevši nedostatak suvremenijeg lekcionara, kao gvardijan i direktor fra Kajo je priredio i izdao »Štijenja / i / Evangjelja / za / sve nedilje i svetkovine / priko godine, / koja / na bistrice razumljenje i čistie štjenje / izvede / Kajo Agjić / Reda S. Franje misnik, manastira požeškog gvardian, i / gymnasie požeške upravitelj. / S osobitim pretresom i dopuštenjem pričastnog Ordinariata / Zagrebackog. / U Zagrebu. / Tiskom i troškom Franje Župana, u Oseku kod Lehmana, u / Požegi kod Ant. Sallay-a, u Senju kod Ant. Matkovića, u Zadru / kod bratje Batarah. / 1851. g., str. 312.«

U predgovoru Agjić daje kratku povijest njemu poznatih lekcionara i prosuđuje njihovu vrijednost.

Lekcionar je pisan ikavicom i prvi put su u povijesti hrvatskih lekcionara upotrijebljeni dijakritički znakovi za č, š, ž.⁶⁸ O njemu je pisao franjevac Josip Jakošić u svojem rukopisu

⁶³ Bibliografski opis i sadržaj: Mladež kraljevske gimnasie požeške reda s. Ivana 'olovkom ispravljeno »Franje« države Kapistranske, iz vladanja i naukah drugog poljetja godine 1850. Veličina 21x28 cm, 8 str.

Sadržaj:

U drugoj uljudnosti učionici	7 učenika
U prvoj uljudnosti učionici	6 učenika
U četvrtoj Gramatikalnoj učionici	11 učenika
U trećoj Gramatikalnoj učionici	11 učenika
U drugoj Gramatikalnoj učionici	9 učenika
U prvoj Gramatikalnoj učionici	<u>16 učenika</u>

Ukupno 60 učenika

⁶⁴ Usp. POTREBICA F., Godišnji izvještaji požeške gimnazije. *Gimnazija u Slavonskoj Požegi. Godišnji izvještaj šk. god. 1963–64*, str. 53.

⁶⁵ AFS-SP. Miscelanea IX. Kajo Adjić. Pismo od 20. 7. 1851.

⁶⁶ Usp. MUHA V., Kratka povestnica gimnasie požeške. *Godišnje izvjestje o c. k. požeškoj gimnasii sa četiri razreda koncem školske godine 1853*. Zagreb 1853, str. 6–8.

⁶⁷ Usp. Spomen – izvještaj ..., str. 29.

VATROSLAV MUHA (1811–1877). Dvadesetak godina predavao je hrvatski i latinski jezik u gimnazijama u Osijeku i Slavonskoj Požegi. Predavao je također i vjeronauk. Jedno je vrijeme bio direktor požeške gimnazije (1852–1863). Obavljao je dužnost definitora Provincije, a bio je i poglavar osječkog samostana. (Usp. HOŠKO F. E., Muha fra Vatroslav. *Franjo među Hrvatima*. Zagreb 1976, str. 253).

⁶⁸ Usp. FUČAK J., Šest stoljeća hrvatskog lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskog glagoljštva, Zagreb 1975, str. 251–252.

Kapelan Josip Vorgić iz Tovarnika pisao je 15. 11. 1857. Agjiću: »Izdanje Vaše takvo je da će ne samo nami koi smo obikli novom pravopisu, no i bačvanom i inim jugoslavenom dobro došlo biti. Ja sam mislio, da će se mesto i lepo uzeti ie liepo, da tako svaki po svom izgovara, no ja vidim da ste još pametnije učinili kad ste prosto i metnuli, da tako i serdca magjarskih slavjanah, kojim je sva novost grehotu zadovoljite. A i onako narod

»Scriptores Interamniae«. Zapisao je da je Agjić dotjerao, prema pravilima gramatike i sintakse, tzv. ilirski Pavičev Evanđelistar.⁶⁹

III. U SLUŽBI FRANJEVAČKOG REDA

Sposobnost i raznolika djelatnost preporučivale su Agjića i za više službe u redu. Doista je na 33. kapitulju Provincije sv. Ivana Kapistrana, 16. kolovoza 1857, izabran za provincijala.⁷⁰ Službu provincijala u svom trogodištu obavljao je do 16. 8. 1860. godine.⁷¹

Nakon trogodišnjeg upravljanja Provincijom Agjić je ponovno namješten u požeškom samostanu. Njegova su zaduženja: knjižničar, ljetopisac, samostanski diskret i duhovnik redovnika.⁷² Uz ostalo, obavljao je i dužnost prigodnog propovjednika.⁷³ U Požegi ostaje do 1869. godine, i to je razdoblje obilježeno njegovom literarnom djelatnošću.

Godine 1862. izlaze »Dvie čudoredne / predstave / jedna / o Sv. Tereziji / a druga / o razpuštenoj kćeri, velikoj poslie / pokornici / Sv. Margariti Kortonskoj. / Priredio / Kajo Agjić. / U Požegi 1862. / Tiskom Miroslava Kraljevića.« Str. 183.⁷⁴ To su, zapravo, nanovo tiskane i priređene drame fra Ivana Velikanovića,⁷⁵ koji ih je pisao ikavicom, a Agjić ih izdaje iekavicom. No i Velikanovićeve drame nisu u potpunosti originalne, već im uzor valja tražiti u talijanskoj književnosti.⁷⁶ Agjićevo izdanje jest prva knjiga iz štamparije Miroslava Kraljevića.⁷⁷

naš većom stranom ovako posvuda izgovara. Drugo Vam učiniti u ime zahvalnosti i naknade nemogu, nego ako budem nastojao, kao što ću i doista nastojati, da se što može u više mestah uvede izdanje vaše. Ovo ću ne samo u Sremu, gde se sad nalazim, nego po mogućnosti mojoj dobivši priliku i po Magjarskoj čineci, preporučujući što mogu bolje...« (AFS-SP. Miscelanea IX. O. Kajo Agjić).

⁶⁹ JAKOŠIĆ J., *Scriptores Interamniae. Gradja za povjest književnosti Hrvatske*. Knjiga 2. Zagreb, JAZU, 1899, str. 152.

⁷⁰ SCHEMATISMUS, 1857, str. 4.

⁷¹ AFS-SP. Miscelanea IX. O. Kajo Agjić.

⁷² SCHEMATISMUS, 1861, str. ...

⁷³ Npr. Agjić je 5. 10. 1862. održao propovijed prigodom sekundicija o. Teodora Kralja u Brodu. Naslov: »Poštuj Otca i Mater svoju da si dugog života na zemlji. Knjig. Izhoda pogl. 20. br. 12« (AFS-SP. Miscelanea IX. O. Kajo Agjić).

⁷⁴ U »Katoličkom listu« 13/1862, 29, str. 231 u povodu izlaženja knjige pribilježeno je sljedeće: »Stiže nam upravo u ruke prvenac tiskarne Kraljevićeve u Požegi, a glasi: *Dvie čudoredne predstave jedna o Sv. Tereziji, a druga o razpuštenoj kćeri, velikoj poslie pokornici Sv. Margariti Kortonskoj*. Priredio Kajo Agjić. – Našoj domovini dobro poznati rodoljub i spisatelj pridao je svakoj iz života pomenutih Sveticah crpljenoj predstavi primjerene čudoredno-nabožne opomene. Knjižnici je ciena samo 40 novčićah, a može se dobiti u odpravničtvu ovoga lista.«

⁷⁵ Usp. HOŠKO F. E., *Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću. Kacic*, 1978, 10, str. 133.

Radi se o sljedećim dramama:

- 1) Prikazanje / razpushtene kcheri, / velike poslie pokornice /svete / Margarite / iz Kortone / Trechega reda, svetoga Franceska. / S dopushtenjem starjih. / Utishteno u Ossiku, slovima / Ivana Martina Diwalt./ Godischa Gospod. MDCCCLXXX/ 8*, str. 96. (NSB-Z, R-II E-8-218).
- 2) Sveta/Terezia/ Divica Duhovna reda Karmelitskoga/ Za prikazu/ u jeziku talijanski sloxena, i/ u illiriski privedena/ po otcu F. / Ivanu Velikanovichu, Brodjaninu, Franceskanu, Der/xave S. Ivana Kapistrana, / na svitlost pak dana s blagodarnim troshkom mlogopo/ shtovanoga gospodina./ gospodina/ Stipana Villov./ Sontanske cerkve S. Lovrinca/ mucse- nika pastira duhovnoga, i / xupnika pridostojnoga./ S – Dopushtenjem Starishinah. / U Ossiku, / Slovima Ivana Martina Diwalt./ Godine MDCCCLIII. 8*, str. 68+I.

⁷⁶ Vidi: TONDINI Pietro Paolo, *Prikazanje razpushtene kcheri, velike poslie pokornice, svete Margarite iz*

Sa svojim radovima Agjić je bio jedan od prvih suradnika časopisa »Slavonac« što ga je 1863. u Požezi počeo izdavati Miroslav Kraljević. Tijekom 1863. Agjić je u »Slavoncu« pisao članke za dvije rubrike: »Prijatelj puka«⁷⁸ i »Dobar župnik«.⁷⁹

Budući da nije mogao dovršiti pisanje crkvene povijesti, Agjić je 1865. godine odlučio izdati monasteriografiju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Iste godine priredio je novo izdanje svojeg lektionara pod naslovom: »Štijenja / poslanicah / i / evanđeljah / za / sve nedjelje i svetkovine / preko godine, / koja / za porabu crkvenu i domaću pobožnost / na novo priredi i izdade / Kajo Agjić /, Reda sv. Franje deržave Kapistransko-bulgarsko- / vlaške izsluženi provincial. / U Požezi./ Tiskarna Miroslava Kraljevića. /1865/«. Str. 288.⁸⁰

To je izdanje priredio »jedino radi veće pravilnosti u jeziku«. Uveo je imperfekte i aoriste. Umjesto ikavskog prelazi na ie i jekavski govor. Ovo Agjićevo izdanje lektionara može se ubrojiti među lektionare na suvremenom hrvatskom književnom jeziku.⁸¹

Agjićevo književno-izdavačko djelatnost prekinulo je u veljači 1866. imenovanje za generalnog vizitatora provincije sv. Ivana Kapistrana. Za tu je dužnost imenovan od generala Reda Rafaela a Ponticula.⁸²

Uspješnost obavljanja vizitacije vlastite provincije bila je razlogom da je Agjić tri godine kasnije imenovan za vizitatora susjedne provincije sv. Ladislava, sa sjedištem u Zagrebu.⁸³

Kortone trechega reda svetoga Franceska. / Original: La prodiga figliola Margarita la Beata di Cortona/. [Preveo] Ivan Velikanović. U Ossiku, Slovima Ivana Martina Divalt, 1780. 8°, str. 96.

⁷⁷ KEMPF, nav. djelo, str. 613.

⁷⁸ Navodim naslove pojedinih članaka u okviru te rubrike: I. O njegašnjem društvenom životu slavonskom. *Slavonac*, I/1863, 2, 29–31; II [Bez naslova]. *Slavonac*, I/1863, 4, 59–61; III. Kuće, pokušstvo i način življenja u puka slavonskog. *Slavonac*, I/1863, 6, 90–92; IV. Hrana i pitje. *Slavonac*, I/1863, 93; V. Odjeća i obuća. *Slavonac*, I/1863, 10, 153–154; VI. Odgojivanje marve. *Slavonac*, I/1863, 154–157; VII. Poljodjelstvo. *Slavonac*, I/1863, 12, 187–189; VIII. Potkradanje kuće. *Slavonac*, I/1863, 190; IX. Ženitba, riedka djeca, i manjak naroda. *Slavonac*, I/1863, 14, 219–222; X. Škole, slova i jezik. *Slavonac*, I/1863, 16, 251–255; XI. Svetkovanje Nedjelje. *Slavonac*, I/1863, 17, 265–266; XII. Svetkovanje četvrtka. *Slavonac*, I/1863, 266–267; XIII. Psovke. *Slavonac*, I/1863, 20, 316–318; XIV. Bolesti i bolesnici. *Slavonac*, I/1863, 22, 349–352; XV. Smrt, karmine, pokop, groblje i spomenici. *Slavonac*, I/1863, 24, 376–380.

⁷⁹ Dobar župnik. *Slavonac*, I/1863, 2, 18–21; 3, 35–38; 7, 98–101 [Pjesma nekog svećenika]; 17, 258–260 [Govor Jakova Jugovića, kapelana iz Pakraca]; 20, 306–311 i 22, 238–341 [Govor o. Miška Beniška, predsjednika samostana iz Požege o sv. Braći Ćirilu i Metodu].

⁸⁰ Donosim vijest koja je o tome zapisana u »Katoličkom listu« 16/1865, 10, str. 78–79: »U Požezi će na skoro sviet ugledati drugo izpravljeno izdanje knjige *Štijenja sv. evanđelja i poslanicah na nedjelje i svetce* od oca Kaje Agjića, exprovinciala reda sv. Franje deržave Kapistranske. Ovoj viesti dodaje »Slavonac«: Otac Kajo Agjić, rodom iz Pleternice blizu Požege doživi prije nekoliko nedjeljah svoj šestdeseti rođendan, pun zaslugah za vjeru i narod, te nebi rado poči s ovoga života, dok to djelo izpravljeno nevidi. U toj liepoj starosti je naš velečastni otac još krepak na tielu i duhu, i voljan još mnogo raditi na polju njemu vazda dragu »za zakon i narod«. Tom namjerom on nedavno izdade poziv na sve samostane duhovnikom i duvnah naše domovine, da mu priopće poviest svoju, a on bi onda sve u jednu monasteriografiju skupio i izdao, –doista vriedan i prekoristan posao«.

⁸¹ O drugom izdanju Agjićeva lektionara vidi: FUČAK J., Šest stoljeća hrvatskog lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskog glagoljštva. Zagreb 1975, str. 254; VINCE Z., Putovima hrvatskoga književnog jezika. Zagreb 1978, str. 513.

⁸² AFS-SP. Protocolum ..., str. 589.

⁸³ AFS-SP. Miscelanea IX. O. Kajo Adjić.

Provincija sv. Ladislava osnovana je 1661. godine. Nastala je time što su se hrvatski franjevci odcijepili od mađarske provincije sv. Marije. Kada je provincija sv. Ladislava osnovana, pripali su joj samostani u Zagrebu, Varaždinu, Koprivnici, Remetincu, Čakovcu, Krapini, Ivaniću i Križevcima. Kad su krajem 17. stoljeća Turci protjerani iz Slavonije i Srijema, Provincija je osnovala samostane u Virovitici, Hrastovici, Kostajnici i u

Mjesec dana kasnije održavao se i kapitul provincije sv. Ivana Kapistrana. Prilikom biranja provincijala, 10. kolovoza 1869. najviše glasova dobio je fra Kajo. Ponovno mu je izglasano povjerenje za trogodišnju upravu provincije.⁸⁴ Kroz ovo trogodište Agjić je, uz okružnice⁸⁵, izdao i dva franjevačka asketska priručnika. Godine 1871. izdao je za osmodnevne duhovne vježbe priručnik njemačkog franjevca Emilija Nieberlea.⁸⁶ Naslov Agjićeve knjige je »P. Aemiliani Nieberle / Octava seraphica / pro faciendis quovis anno / in ordine S. Francisci / spiritualibus exercitiis / adornata, / nunc autem novitus recursa / atque / altero piarum meditationum / cursu aucta. / Budae 1871. / Typis Martini Bago. /«. Str. 248. (Serafska osmina uređena za obavljanje godišnjih duhovnih vježbi u franjevačkom redu, a sada ponovno dotjerana i drugim tečajem pobožnih razmatranja obogaćena.)

Već je iz naslova vidljivo da je provincijal Agjić ove duhovne vježbe preuredio. U predgovoru objašnjava da se nije držao u svemu Nieberleovih duhovnih vježbi. Neke je zastarjele dijelove izbacio, a na njihovo mjesto stavio suvremenija razmatranja.⁸⁷

Inače je ova knjiga duhovnih vježbi već i ranije izdavana od hrvatskih franjevaca. Na latinskom ju je izdao Ladislav Szente⁸⁸, a na hrvatskom Petar Knežević,⁸⁹ dok je prijevod Marijana Lanosovića⁹⁰ ostao u rukopisu.

Drugi franjevački priručnik izdao je Agjić godinu dana kasnije pod naslovom »Manuale /Franciscanum / in usum alumnorum Ord. S. Francisci / Provinciae Capistranae / ex dispositione / P. Caji Agjić, / ministri provincialis / editum. / Budae, 1872. / Typis Martini Bago. /«. Str. 188. (Franjevački priručnik na upotrebu članova kapistranske Provincije Reda sv. Franje, zadan i izdan po rasporedbi provincijala patra Kaje Agjića.) Knjiga sadrži kratku povijest franjevačkog reda, pravilo i oporuku sv. Franje, pouke o zavjetima, obrasce jednostavnog polaganja zavjeta u redu na latinskom, njemačkom, mađarskom i hrvatskom jeziku, način primanja svećanih zavjeta, itd.

IV. KONAC AGJIĆEVA ŽIVOTA

Najmilije mjesto Agjićeve boravka bio je samostan u Požegi. Tu je namješten i nakon drugog isteka provincijalske službe. Neko je vrijeme obavljao i dužnost kustosa provincije,

gradovima južne Mađarske među hrvatskim stanovništvom. (Usp. HOŠKO F. E., Franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. *Franjo među Hrvatima*. Zagreb 1976, str. 156).

⁸⁴ AGK-R. Hungaria Capistrana, I, fol. 326. r. – Agjić je na izboru dobio 20 glasova od mogućih 24. Od ostalih kandidata glasove su dobili: Solan Kerkvarić 3 glasa i Ivo Rodić 1 glas.

⁸⁵ Sačuvana je okružnica od 20. 4. 1871. »Quamquam fratres«, AFS-SP. Miscelanea IX. O. Kajo Adjić.

⁸⁶ »Seraphische Octav von einer geistlichen Persohn... von R. P. Aemiliano Nieberle ... München 1723.« Str. 462. Već 1736. izdano je i treće izdanje: »Octava seraphica. Editio tertia. Augustae Vindeb. 1736.« (Primjerak je u NSB-Z, sign. 31 664).

⁸⁷ Usp. »Praefatio ad praesentem Editionem«. Str. '3-4'.

⁸⁸ »Octava seraphica seu spiritualia ... de facultate et voluntate Admodum Reverendi in Christo Patris Ladislav Szente ... Zagrabiae ... 1723«.

⁸⁹ KNEŽEVIĆ P., Osmina redovnička zabave duhovne koja se za osam dana neraztrgnuti svakoga godišta ima od redovnika pomnjivo i bogoljubno činiti. U Mletcih, 1766. (Primjerak pohranjen u NSB-Z ima sign. R II c-16-81).

⁹⁰ Naslov: »Osmina Serafinska u nashki illiriciski jezik priniesena po ... Petru Knexevichu ... popravljena pak po ... Marianu Lanosevichu«. Rukopis je pohranjen u knjižnici Franj. samostana u Sl. Požegi. (Usp. HOŠKO F. E., Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu. *Nova et vetera*, XXVII/1977, 2, 69–98.

a u Požegi je imao službe: samostanski diskret, knjižničar, učitelj braće tercijara.⁹¹ Također je vodio samostansku kroniku sve do 1884. godine.⁹² Iako već u poodmaklim godinama, u dva je navrata obavljao i službu gvardijana požeškog samostana: 1876–1878. i 1880–1881. godine.⁹³ Za samostansku knjižnicu brinuo se sve do 1892. godine.⁹⁴ Za vrijeme svojega života bio je »decorum« provincije i reda, i uz to »Decanus senior« tj. najstariji provincijal.⁹⁵

Kajo Agjić umro je 1. prosinca 1892, u 88 godini života.⁹⁶ Sahranjen je u franjevačkoj grobnici na groblju sv. Ilije u Požegi, u kamenom lijesu koji je dao napraviti još za života. Na lijesu stoji uklesan natpis: »Evo sada u prahu počivam, gdi ću se kao trulež raspasti, ali znam da moj Odkupitelj živi i da ću na posljednji dan iz zemlje uskrsnuti. – Stan vičnjega pokoja, koji još za života svoga god. 1866. dade sebi napraviti Kajo Agjić Pleterničanin, bivši provincijal reda sv. Franje, države Kapistransko-Bulgarsko-Vlaške.«⁹⁷

Agjićeva smrt komemorirana je u više listova. »Acta Ordinis Minorum« – službeno glasilo franjevačkog reda bilježi: »Erat vir doctus et religiosae vitae amantissimus.«⁹⁸

Fra Josip Kovačević je u »Katoličkom listu« iznio Agjićeve vrline: »O. Kajo kako je bio riedak svojom dobom, tako je bio riedak svojim znanjem, čašću i radom. Muž je to bio koji je znao zastupati kako prostog redovnika tako i dostojanstvenika, učenjaka i hrvatskog literata, kako to dokazuju i literarna njegova djela... On je bio stari Ilirac, te kada se je pokrenula misao za preporoda da se u književnosti poprimi štokavština, evo njega među prvim radnicima oko te uzvišene ideje.«⁹⁹

U sarajevskoj »Vrhbosni« donijeta je vijest o fra Kajinoj smrti: »Pokojnik bijaše odličan član franjevačke Kapistranske redodržave, gdje je prve službe vršio, a djelovao je i na književnom polju.«¹⁰⁰

DRUGI DIO

Plodovi Agjićeva povijesnog rada počinju se javljati 50-ih godina prošlog stoljeća. U hrvatskoj historiografiji tada započinje doba »Društva za jugoslavensku poviest i starine« (1850–1867). Uz ostalu aktivnost Društvo je izdavalo časopis »Arkiv za povestnicu jugoslavensku«. Načelnik Društva bio je Ivan Kukuljević Sakcinski, a tajnik Andrija Torkvat Brlić. Iako Agjićeva imena ne nalazimo u popisu članova Društva, poznato je da je on bio u srdačnoj

⁹¹ Usp. SCHEMATISMUS, 1873, str. 19.

⁹² AFS-SP. Protocolum..., str. 607–627.

⁹³ Usp. »Series gvardianorum Conv. Spiritus S. Požegae«. Već je spomenuto da se ploča s popisom nalazi na hodniku drugog kata Franj. samostana u Požegi.

⁹⁴ AFS-SP. Protocolum, str. 665.

⁹⁵ K[OVAČEVIĆ], Dopis ..., str. 393.

⁹⁶ »Sacramentis moribundorum provisus placidam in Domino oppetiit mortem.« (Usp. *Acta Ordinis Minorum*, XI/1892, str. 235.)

⁹⁷ AFS-SP. Protocolum, str. 668.

⁹⁸ [ANONIMNO], A.R.P. Cajus Agjić. *Acta Ordinis Minorum*, XI/1892, str. 235.

⁹⁹ Usp. *Katolički list*, 43/1892, str. 393.

¹⁰⁰ [ANONIMNO], »Viestnik«. *Vrhbosna*, VI/1892, str. 398.

prijateljskoj vezi s A. T. Brlićem.¹⁰¹ Dopisuje se i surađuje i s Ivanom Kukuljevićem-Sakcinskim,¹⁰² Franjom Račkim,¹⁰³ Josipom Miškatovićem.¹⁰⁴

Agjić je, dakle, vezan s nositeljima historiografskog rada u Hrvatskoj polovicom 19. stoljeća. Zacijelo se u okviru takvih veza Agjić odlučio baviti i povijesnim radom.

I. SAMOSTANSKI KNJIŽNIČAR, KRONIČAR I NUMIZMATIČAR U POŽEGI

Četrdesetih godina prošlog stoljeća franjevci u Požegi imali su »krasnu biblioteku... kojoj nebijaše para u Slavoniji«¹⁰⁵, zapisao je sam o. Kajo. U velikom požaru koji je 29. travnja 1842. zahvatio samostan i crkvu, izgorjela je i biblioteka. Franjevci su uspjeli spasiti samo nekoliko knjiga koje su bile u blizini knjižničnih vratiju¹⁰⁶ od ukupno pet tisuća knjiga »i to izabranih djelah«.¹⁰⁷ Ubrzo nakon požara prišlo se obnovi samostana i crkve, a započeo je rad i na obnovi samostanske knjižnice. O tome je Agjić zabilježio: »Na mjesto biblioteke vatrom uništene, imade sada manastir drugu, koju je dobio ovako: Josip Barinskay parok u Rackereszturu, biskupije stolno biogradske, poklonio je nješto knjigah, o. Marijan Jaić dao je nješto svojih, o. Dominik Petrović svojih, o. Ignatija Muha svojih, o. Kajo Agjić svojih, a najviše doprineo je g. Ilija Saračević kr. odvjetnik u Požegi, koji je poslije svoje smerti cieleu, i to bogatu manastiru za mise ostavio biblioteku.«¹⁰⁸

¹⁰¹ Usp. bilješku 37.

¹⁰² a) HA – V Obiteljska arhivska zbirka Kukuljević. Pismo Kaje Agjića Kukuljeviću Sakcinskom. Sign. 5-0. – Muzej Požeške kotline Slavonska Požega. Franjevci. Fascikl 62. Prijepis pisma od prof. Ljubomira Kuntarića.

b) Drlić R., Korespondencija A. T. Brlić – o. Kajo Adžić. Pismo Ivana Kukuljevića Sakcinskog Kaji Agjiću, 20. travnja 1873. *Franjevački vijesnik*, XLVII/1940, 12, str. 386.

¹⁰³ a) AFS-SP. Miscelanea IX (1892–1899). O. Kajo Adžić. Pismo Franje Račkog Kaji Agjiću, Đakovo 20. srpnja 1862.

b) A – JAZU, Ostavština Franje Račkoga. Pismo Kaje Agjića Franji Račkom. Sign. XII – A – 6/1.

¹⁰⁴ Usp. KEMPF, Požega..., str. 638. Kempf navodi dijelove dvaju Miškatovićevih pisama upućenih Agjiću, 26. 10. 1864. i 16. 11. 1864.

JOSIP MIŠKATOVIĆ, (Cernik, 6.3.1836. – Zagreb 2.10.1890), publicist, političar, arhivar. Filozofske i teološke nauke završio je u Zagrebu i Đakovu. Najprije je služio kao kapelan, onda je postao namjesnim učiteljem osječke gimnazije, a potom zagrebačke. God. 1861. izabran je za narodnog zastupnika. Već tada se počinje baviti žurnalističkim radom. Pripadao je Narodnoj stranci i s njom vodi borbu protiv Nagodbe. Uređivao je »Pozor«, zatim u Beču »Novi Pozor« i u Sisku »Zatočenik«. Odlikovao se sjajnim stilom i jezgrovitim sadržajem u svojim brojnim člancima. Nakon revizije Nagodbe postao je njezin odlučan pristaša, što ga je dovelo u sukob s dotadašnjim suradnicima.

G. 1863. otpušten je zbog političke djelatnosti iz službe. Potporom J. J. Strossmayera odlazi na studij povijesti u Bonn i Berlin. U Njemačkoj se upoznao i s arhivistikom. Po dolasku u Zagreb zapošljava se 1882. u Zemaljskom arhivu. Za ovu ustanovu odmah nabavlja »Archivalische Zeitschrift« iz Stuttgarta. Miškatović se kao arhivar zalagao da se Arhivu osigura vrsno osoblje. Bavio se i književnim radom. Prvi je prevodio I. S. Turgenjeva na hrvatski jezik. (Usp. *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6. Zagreb 1965, str. 138–139; KARAMAN I., Zemaljski arhivari. Štriga, Pogledić i Miškatović. (Prilog historiji Državnog arhiva u Zagrebu 1861–1890). *Arhivski vjesnik*, 1958, str. 494–495.

¹⁰⁵ Usp. AGJIĆ K., Mila u Isukrštu braćo redovnici, kalugjeri i duhovne sestre. Požega 1865, str. 6. (A-JAZU, Ostavština Euzebija Fermendžina, sign. XV-24/X-18).

¹⁰⁶ ISTO.

¹⁰⁷ ISTO.

¹⁰⁸ ISTO.

Dok listamo shematizme provincije sv. Ivana Kapistrana iz prošloga stoljeća, zapažamo: rijetko koje godine uz Agjićevo ime ne stoji da je obavljao i dužnost knjižničara i samostanskog ljetopisca. Povjesničar grada Požege, Julije Kempf piše da je Agjić visoko znao cijeniti knjižnicu, arhiv i razne zbirke starina u samostanu. Ponekad je znao pretjerati u tome, ne puštajući preko praga knjižnice ni priznate istraživače hrvatske povijesti. Kao knjižničar, Agjić je neprestano proširivao književni fond biblioteke. Nadalje Kempf bilježi da nije bilo novina, časopisa, knjige koja je izašla od početka Hrvatskoga preporoda, a da je Agjić ne bi nabavio za knjižnicu. Povećao je također i zbirku rukopisa. Sam Kempf priznaje da bi malo uspio u istraživanju građe za svoju monografiju o Požegi i okolici, da nije bilo knjižnice i arhiva franjevačkog samostana.¹⁰⁹

Dugi niz godina Agjić je vršio i službu samostanskog ljetopisca.

Samostan u Požegi imao je i više raznih zbirki. Npr. zbirku crkvenog ruha i posuđa, zbirku morskih školjki. Zna se da je Agjić prikupio lijepu numizmatičku zbirku.¹¹⁰ Godine 1898. tu je zbirku pregledao Milan Turković¹¹¹ i o tome izvijestio »Vjesnik hrvatskog arheološkog društva«.

II. RUKOPIS CERKVENE POVIESTI

Naslov rukopisa otisnut je zlatotiskom na hrptu knjige u ovom obliku:

AGJIĆ 'A
RUKOPIS
CERKVENE
POVIESTI.¹¹²

Broj stranica: /1/ – /594/. Veličina: 28 x 21 cm. Tvrdokoričeno, hrbat platneni. Pismo teksta: latinica. Signatura: Samostanski arhiv Slavonka Požega, B – 15.

Knjiga je bez naslovne stranice, bez predgovora i uvoda. Odmah na prvoj stranici iznosi se tekst koji je vezan uz početak povijesti Crkve.

Agjić svoju »Cerkvenu poviest« nije dovršio. Došao je do 594. stranice, gdje obrađuje krivovjerce »Husovce«. Na dnu spomenute stranice zabilježio je: »N. B. Zbog slabosti očijuh moradah od daljnjeg pisanja Cerkvene Poviesti prestati. U Požegi 26. lipnja 1856. Kajo Agjić.«

Iz rukopisa proizlazi da je Agjić »Cerkvenu poviest« zamislio obraditi u više epoha koje su obilježene ličnostima: Isus Krist – Konstantin Veliki – Karlo Veliki – Grgur VII. Nakon

¹⁰⁹ Usp. KEMPF, Požega, str. 498; KEMPF J., Iz požeškoga franjevačkoga arhiva. *Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arhiva*, X/1908, str. 71–79.

¹¹⁰ Usp. D[EŽELIĆ] V., Adžić Kajo. *Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb 1925, str. 3; UJEVIĆ M., Franjevci. *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3. Zagreb 1958, str. 392.

¹¹¹ MILAN TURKOVIĆ (Karlovac, 1857–?). Gimnaziju je završio u Rakovcu, a trgovačku akademiju u Trstu. Kasnije je radio u Kutjevu na šumskim poslovima i uzdizanju šumskog gospodarstva. Bavio se numizmatikom, starinama i folklorom. Po dolasku u Zagreb sudjelovao je u privrednom i kulturnom životu kao predsjednik »Hrvatske eskompt. banke«, »Udruženja šumara SHS« i »Društva za spasavanje«. (L[ASZOWSKI] E., Turković kutjevski barun Milan. *Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb 1925, str. 269–270).

¹¹² Na koricama nema nikakvog naslova. Uz prezime stoji slovo »A«. Možda je to zabunom otisnuto umjesto »K« (Kajo) ili pak označava krsno ime: Andrija?

protureformacije uslijedila bi povijest do najnovijih vremena. U cijelosti je uspio napisati tri epohe, a četvrtu je gotovo dovršio.

III. ZAMISAO MONASTERIOGRAFIJE U HRVATSKIM KRAJEVIMA

Dužnosti i službe u redu diktirale su fra Kaji česta putovanja. Koliko god je na tim putovanjima bio opterećen zadaćama, ipak je pronašao vremena da posjeti povijesne religiozno-kulturne znamenitosti gradova i krajeva u kojima se našao. Sa svojega puta u Vlašku opširno se javlja prijatelju Ivanu Filipoviću,¹¹³ a s puta u Rim gvardijanu požeškog samostana Mati Fabijanoviću.¹¹⁴ Ta su pisma svjedoci Agjićeve kulture i zanimanja za starine.

Još više negoli strane, Agjić je imao prilike proputovati hrvatske krajeve. I na tom je putu vidio mnoge crkve i samostane, dvorce i građevine, ali je nerijetko naišao i »na razne podrtine i razvaline, koje starih gradovah, koje bivših njeđa manastira.«¹¹⁵ Interesirao se za prošlost njihovu, ali redovito nije dobio odgovor.

Sve to, kao i činjenica da su po susjednim državama mnogi samostani zbog prosvjetiteljskih ideja u to vrijeme zatvarani, a prije toga i u samoj Monarhiji, potaknulo ga je na pomisao da priredi monasteriografiju postojećeg stanja na području gdje obitavaju Hrvati.

U ostvarivanju te zamisli, Agjić u siječnju 1865. tiskom izdaje poziv pod naslovom »Mila u Isukerstu bratja redovnici, kalugjeri, / i duhovne sestre /«.¹¹⁶ Broj stranica: 7. Veličina: 26 x 18,5 cm. Poziv je upućen poglavarima i poglavaricama svih samostana »naše domovine brez razlike vjere.«¹¹⁷ Sadržaj poziva je molba da svaki poglavar, odnosno poglavarica, dade opisati povijest svojega samostana i da opis do Uskrsa 1865. godine pošalje Agjiću.

Na Agjićevu molbu pristiglo je, koliko se zna, samo 14 odgovora.

IV. LISTAK: »USPOMENA GIMNAZIJE POŽEŠKE«

Nakon prestanka upravljanja požeškom gimnazijom, fra Kajo je tiskom izdao listak¹¹⁸ s kratkom poviješću gimnazije i redosljedom upravitelja.

¹¹³ a) NSB-Z. Adžić Kajo. Pismo Ivanu Filipoviću iz Campilagne 13. 5. 1858. R – 3399b.

IVAN FILIPOVIĆ (Velika Kapanica, 1823 – Zagreb 1895). Bio je istaknuti prosvjetni radnik, plodan pedagoški pisac, osobit organizator hrvatskog učiteljstva, strastven i angažiran borac za nacionalno i socijalno osvješćivanje, te pokretač velikog broja časopisa. Gotovo čitava pedagoška misao u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća obilježena je njegovom prisutnošću. Suradivao je u: »Zori dalmatinskoj«, »Danici«, »Narodnim novinama« i »Napretku«. Izdavao je također priručnike za školu. (Usp. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb 1980, str. 137–138. b) NSB-Z. Adžić Kajo. Pismo Ivanu Filipoviću iz Budima, 9. 7. 1858. R–3399b.

¹¹⁴ U AFS-SP, Miscelanea IX. O. Kajo Adžić, sačuvao je pet pisama s toga puta: 22. 9. 1866. iz Padove; 25. 9. 1866. iz Verone; 30. 9. 1866. iz Bologne; 22. 10. 1866. iz Rima i 22. 11. 1866. iz Ancone.

¹¹⁵ AGJIĆ K., Mila u Isukerstu bratjo redovnici, kalugjeri, i duhovne sestre! A-JAZU. Ostavština Euzebija Fermendžina. Sign. XV-24/X-18, str. 1.

¹¹⁶ Kao što sam već ranije u bilješkama 146. i 180. spomenuo, spis sam pronašao u A-JAZU, među ostavštinom Euzebija Fermendžina, sign. XV-24/X-18. Spis je izdan »Tiskom Drag. Albrechta u Zagrebu«.

¹¹⁷ AGJIĆ, »Mila u Isukerstu...«, str. 1.

¹¹⁸ Kajo Agjić: Listak /Uspomene Gimnazije Požeške/.

Evo bibliografskog opisa toga listka:

Naslov: Uspomena GIMNAZIJE POŽEŠKE
Veličina: 48,3 x 35 cm.
Sadržaj: – (Kratak pregled povijesti gimnazije)
– »Sljede imena gimnazijalnih upraviteljah:
(od god. 1709. do 1852. kada upravu završava Agjić, a
prihvaća Ignatija Muha).
Autor: »Na svjetlo izveo Kajo Agjić«.

Nije nam poznata neposredna namjena ovog listka. Možda je to bila kratka povijest ustanove, izvješena na ulazu u zgradu. Moguće je da je to bilo i predstavljanje pred drugim ustanovama.¹¹⁹ Jedan primjerak »Uspomena« Agjić je, zajedno s »Poviješću manastira Požeškoga«, poslao Ivanu Kukuljeviću.¹²⁰

Nadalje, sva je povijest gimnazije, uz onu koju je nastavio Vatroslav Muha¹²¹, poslužila anonimnom piscu za prošlost požeške gimnazije, koja je objavljena u školskom godišnjem izvještaju 1876/77. godine, prilikom otvaranja nove gimnazijske zgrade 1877. godine.¹²²

V. AGJIĆEVO ZALAGANJE ZA OBILJEŽAVANJE CRKVENO-POVIJESNIH SPOMENIKA

Tijekom 1863. godine Kajo je u listu »Slavonac«, u rubrici »Prijatelj puka«, opisivao život i narodne običaje u Slavoniji. U 14. poglavlju govori o smrti, karminama, pokopu, groblju i spomenicima.¹²³ Zanimljivo je njegovo razmišljanje o spomenicima. Preporučuje da se na grobove pokojnika po mogućnosti postave »u narodnom jeziku nadpisi kameniti, koji će kroz mnoge godine uztrajati i svojih nješko milih ugodnu uspomenu sačuvati.«

Ono što je drugima savjetovao, Agjić je i sam činio. Iz zahvalnosti prema svojim roditeljima postavio im je 1850. nadgrobnu ploču.¹²⁴

O svojem trošku podigao je spomen-ploču u ruševinama franjevačkog samostana u Poljanskoj.¹²⁵ Ovdje je crkva postojala još za turskog vremena. Želeći sačuvati spomen na nju, Agjić je u zid crkve dao uzidati kamen-ploču i u njoj uklesao riječi:

¹¹⁹ Jedan primjerak pronašao sam u PA-Z, sign. A-28. Listak se nalazi uz »Relatio de Profesoribus Regii min. Gymnysii Požegani pro Anno Schol. 1860/61« od Vatroslava Muhe. U ovom primjerku »Uspomene...« upisan je rukom i direktor: Mihovil Benišek, od 1863. godine. Na poledini spisa zapisano je: »Praesentatum die 7 a Januarii 1864. Pro Archivo Provinciae Capistranae. Memoriale Gymnasii Požega.«

¹²⁰ HA-V. Obiteljska arhivska zbirka Kukuljević. Pismo Kaje Agjića Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Požega, 5. 4. 1873. Vidi Prilog V.

¹²¹ [MUHA V.] Kratka povestnica gimnasie požeške. *Godišnji izvjestje o c. k. Požeškoj gimnasii sa četiri razreda koncem školske godine 1853.* Zagreb 1853, str. 6–8.

¹²² Usp. *Izvjeste o kralj. velikoj gimnaziji u Požegi koncem školske godine 1877/8.* Zagreb 1878, str. 53.

¹²³ Usp. *Slavonac*, I/1863, 24, str. 376–380.

¹²⁴ Usp. bilješku br. 2.

¹²⁵ Poljanska se nalazi u današnjoj župi Stražeman u Slavoniji.

»Ova u Poljanskoj razvalina
bila je crkva s manastirom
reda sv. Franje,
sagrađena oko polovice XIV. stoljetja.
Ovo je za uspomenu metnuo Kajo Agjić 1864.¹²⁶

U crkvi sv. Augustina u Velikoj fra Kajo je podigao ploču dvojici biskupa franjevaca.
Natpis na ploči glasi:

»U ovoj veličkoj cerkvi
leže sahranjena dva biskupa.
Obadva od reda s. Franje.

Pervi je:
THOMA PILAČ iliti MERNJAVČIĆ
biskup bosanski, umro god. 1645.
a drugi
MATHO BENLIĆ
biskup biogradski, i vikar apošt.
u Bosnoj, i doljnjoj ugarskoj
preminuo god. 1672.

Ovo je za njihovu uspomenu metnuo
O. KAJO AGJIĆ
Pleterničanin
ex-provincial države
Kapistransko-bulgarsko-vlaške
godine 1865.

Ploča je od crvenkastog mramora, a ugrađena je u zid s lijeve strane u lađi župne crkve sv. Augustina u Velikoj.¹²⁷

Povijesnu spomen-ploču Agjić je podigao i nad vratima franjevačke crkve u Požegi.
Njezin je sadržaj:

»Postanak ove cerkve pada u XIII. st. letje
imenito u godinu 1285.
Pod turskim jarmom bijaše ona od g. 1573. do 1687.
turska džamija. God. 1789. do 1797. bijaše zatvorena.
God. 1842. postane ona žrtvom plamena.
Nu zatim odmah milostinjom dobročinitelja bude
obnovljena.«¹²⁸

¹²⁶ KEMPF, Požega, str. 18–19. Nažalost, početkom 20. st. netko je ploču izvadio iz zida. Tada su seljaci raznijeli kamen i tako sravnili sa zemljom i posljednje ostatke crkve i samostana.

¹²⁷ Ploču mi je opisao gosp. Mirko Roginić, župnik iz Velike. Dimenzije ploče: 104 x 54 cm. Vlač. Roginiću iskrena hvala.

¹²⁸ Opis ploče poslao mi je p. Slavko Antunović. Dimenzije ove ploče su: 155 x 78 cm. Patru Antunoviću hvala za ovo priopćenje kao i za mnoge druge usluge pri skupljanju građe za ovu radnju.

Život i djelovanje fra Kaje Agjića (1805–1892) ispunjeno je raznim dužnostima u franjevačkom redu i aktivnostima na području hrvatske prosvjete i kulture. Vremenski gledano, te se aktivnosti neprestano isprepliću. Iako je u više navrata zaokupljen važnim službama u redu, kod njega se stalno prisutna želja za djelovanjem i na području kulture. »Čovjek domišljatog i oštroumnog suda, prirodne inteligencije, blag i miroljubiv« – kako ga je opisao fra Josip Jakosić – te dvije stvarnosti uspješno je u svom životu usklađivao.

Kao provincijal (1857–1860. i 1869–1872.) u tom smislu nadilazi upravno-administrativne poslove svojeg položaja. Pronalazi vremena i za svoju provincijsku zajednicu, priređuje i izdaje asketske priručnike: »P. Aemiliani Nieberle, Octava seraphica« (Budae 1871, 248 str.) i »Manuale franciscanum« (Budae 1872, 187 str.).

Prigodom pohoda pojedinim samostanima, brine se za život redovnika, ali ga interesira i život naroda tih krajeva u kojima se samostani nalaze. Na jednom takvom putovanju pronicavo Agjićevo oko zapaža dječaka Martina Fermendžina, kasnijeg povjesničara i akademika o. Euzebija.

U dva navrata fra Kajo je od Generalne uprave reda imenovan za vizitatora: 1866. za vizitatora svoje provincije sv. Ivana Kapistrana i 1869. provincije sv. Ladislava. Zbog starosti i bolesti molio je upravu reda da ga oslobodi tih dužnosti. Unatoč tome, uprava reda držala je baš Agjića prikladnim za tu službu i zato ga moli da ipak vizitiranje prihvati. Obje je vizitacije uspješno obavio.

Petnaest godina obavljao je dužnost gvardijana: 1839–1845. u Vukovaru; 1848–1851, 1852–1854, 1876–1878. i 1880–1881. u Požegi. O njegovu djelovanju u Vukovaru zabilježeno je da je stekao veliki ugled i poštovanje kod građana. U kronici pak požeškog samostana Agjić je naslovljen kao »superior Optimus«.

Dugi niz godina predavao je moralnu i pastoralnu teologiju (Mošač, Vukovar). Potrudio se slušačima dati u ruke sustavnu moralku. S njemačkog prevodi »Epitome theologiae moralis« pisca A. Stapfa, pod naslovom »Sastav Bogoslovja Delorednog...« (Budim 1847, knjiga I, XVI + 334 str.; knjiga II, X + 442 str.). No to nije samo dobrodošao priručnik za studente, već knjiga kakve u hrvatskoj bogoslovnoj književnosti dugo prije toga nije bilo, ali niti poslije. Rekli smo da je Agjić bio i profesor pastoralne teologije. Njegovi lekcionari »Štijenja i Evangjelja za sve nedilje i svetkovine priko godine...« (Zagreb 1851, 312 str.) i drugo izdanje »Štijenja Poslanicah i Evangjeljah za sve nedjelje i svetkovine« (Požega 1865, 288 str.) pokazuju da pastoral za njega nije bio samo teorija. Imao je osjećaj za konkretan pastoralni problem i upustio se u njegovo rješavanje.

U vezi s drugim izdanjem lekcionara, do izražaja dolazi njegovo opredjeljenje za novi hrvatski pravopis, što je rezultat prihvatanja hrvatskih preporodnih ideja. Korespondencija s Ljudevitom Gajem i Andrijom Torkvatom Brličem pokazuje Agjića kao pristašu pokreta i »vatrene rodoljuba« (Ferdo Šišić).

Takav se čovjek upravo tražio za direktora požeške gimnazije, kada burne 1848. godine tamo izbijaju dački nemiri. Na kraju direktorata Agjić je »na svjetlo izveo« listak »Uspomena gimnazije Požeške«.

Interes Agjićev za narod dolazi do izražaja u njegovim člancima »Prijatelj puka« i »Dobar župnik«, objavljenim 1863. godine u listu »Slavonac«. U tom smislu izdaje i poučne igrokaze franjevca Ivana Velikanovića, pod naslovom »Dvie čudoredne predstave, jedna o sv. Tereziji, a druga o razpuštenoj kćeri, velikoj poslie pokornici sv. Margariti Kortonskoj« (Požega 1862, 183 str.).

Povijesno Agjićevo djelovanje, vremenski gledano, omeđeno je godinama 1852. (prestanak direktorske službe) i 1865. godine (neposredno pred serijom upravnih službi u redu). Te se godine gotovo poklapaju s radom »Društva za jugoslavensku poviest i starine« (1850–1867). Agjićev povijesni rad, nema nikakve sumnje, proizlazi ponajprije iz ljubavi prema starinama u Hrvatskoj, posebno crkvenim, i želje da se one sačuvaju i oživotvore. Na konkretne akcije zacijelo ga je potaknulo prijateljevanje s povjesničarima iz kruga spomenutog »Društva«.

Čini se da Agjić u svom povijesnom radu i nije imao neki strogo zacrtani redoslijed. Imao je konstantnu ljubav prema starinama, koja se ostvarivala prema postojećim situacijama i mogućnostima. U početku želi hrvatskoj bogoslovnoj literaturi, poput sistemske moralke, podariti još jedno takvo djelo na domaćem jeziku. Njegova nedovršena i neizdana »Cerkvena poviest«, premda prijevod »Institutiones historiae ecclesiasticae...« mađarskog povjesničara Miklosa Cherriera, bila bi prvi priručnik opće crkvene povijesti na hrvatskom jeziku. U 120 godina od prvog takvog priručnika do danas imali smo ih u Hrvatskoj osam cjelovitih (Jeleničev nije dovršen, a izdanja »Kršćanske sadašnjosti« još su u toku izlaženja). Od tih osam cjelovitih priručnika, s obzirom na opseg teško da bi koji prelazio Agjićev (možda Mesićev prijevod iz 1865. »Povest Isusove Cerkve«). Kada je »slabost očijuh« spriječila Agjića da dovrši to djelo, on je svoju ljubav prema starinama očitovao na drugi način. Dugi niz godina brinuo se za knjižnicu, arhiv i zbirke u Franjevačkom samostanu u Požegi. Zatim je o vlastitom trošku podizao povijesne spomen-ploče: na ruševinama Franjevačkog samostana u Poljanskoj, dvojici biskupa u crkvi u Velikoj i nad vratima franjevačke crkve u Požegi. Agjić je, dakle, želio dati svoj prilog hrvatskoj kulturi na način koji mu je bio dostupan.

Summary

Friar Kajo Agjić was born at Pleternica on January 19, 1805. His parents were Luka and Bara. At his christening he was given the name Andrew.

He attended primary school at Pleternica and grammar school at Požega. In 1822 he entered the Franciscan Order and received the religious name Friar Kajo.

He listened to lectures in philosophy in the Franciscan friary in Našice and lectures in theology in Baja – today in Hungary. After his ordination to the priesthood in 1828 he obtained a licenciate in philosophy and later in theology. The life and work of Friar Kajo Agjić was filled with various duties in the Franciscan Order and other activities in the field of Croatian education and culture.

As provincial of the Province of St. John of Capistrano from 1857 to 1860 and 1869 to 1872, he prepared two handbooks on asceticism: »P. Aemiliani Nieberle, Octava seraphica pro faciendis quovis anno in ordine S. Francisci spiritualibus exercitiis adornata, nunc autem novitus recursa atque altero piarum meditationum cursu aucta.« Budae, 1871, 248 pages, and »Manuele Franciscanum in usum alumnorum Ord. S. Francisci Provinciae Capistranae ex dispositione P. Caji Agjić, ministri provincialis editum«, Budae, 1872.

Friar Kajo was visitor twice. In 1866 he visited his province and in 1869 the Province of St. Ladislaus. He was guardian for 15 years – from 1839–1845 – in Vukovar; – 1848–1851, 1852–1854, 1876–1878 and 1880–1881 in Požega.

For many years he was lecturer of moral and pastoral theology in the educational institutions of his Province, in Mohača and Vukovar. As professor he set out to present his listeners with a book on moral theology in the Croatian language so he translated from German »Epitomae Theologiae moralis publicis praelectionibus accomodata«, Tomus I, p. XII + 332; Tomus II, p. XII + 436, Oeniponti, 1832 by the author Ambrose Stapf. The title that Agjić gave to his translation was: »Sastav

Bogoslovja Delorednog, koja za obću korist napisa Kajo Agjić, Reda s. Franje, države Kapistranske misnik»; Book I, in Budim, s slovi Kr. Magj. sveučilišta, 1847, XVI+ 344 pages; Book II, X+ 442 pages. These two volumes, apart from their initial intention which was that they should serve as manuals for students of theology, also considerably contributed to the expansion of Croatian theological literature of the period.

Becoming aware of the absence of a more modern Croatian lectionary, while he was guardian and director of the grammar school at Požega, Friar Kajo prepared and edited: »Štijenja i Evangjelja za sve nedilje i svetkovine priko godine, koja na bistrie razumlje i čistije štijenje izvede Kajo Agjić, Reda S. Franje misnik, manastira požeškog gvardijan, i gymnasia požeške upravitelj. S osobitim pretresom i dopuštenjem pričastog Ordinariata Zagrebačkog«, Zagreb 1851, 312 pages. Written in the »ikavica« dialect the lectionary introduced the use of the letters č, š, ž, for the first time in the history of Croatian lectionaries. Josip Jakošić, a Franciscan friar, mentioned this lectionary in his writing: »Scriptores Interamniae« noting that Agjić elaborated it following the rules of grammar and syntax of the so-called »ilirski Pavičev Evandelistar«.

In 1865 Agjić prepared a new edition of his lectionary under the title: »Štijenja poslanicah i evangjeljah za sve nedjelje i svetkovine preko godine, koje za porabu crkvenu i domaću pobožnost na novo priredi i izdade Kajo Agjić, Reda sv. Franje države Kapistransko-bulgarske-vlaške izsluženi provincijal. U Požegi, Tiskarom Miroslava Kraljevića 1865, 288 pages. He stated that he prepared this edition »only to promote a more correct use of the language.« He introduced the imperfect and aorist tenses. This edition of the lectionary ranks side by side with lectionaries written in contemporary Croatian. So in the second edition of the lectionary Agjić prefers to use the new Croatian orthography which shows that he accepted the Croatian ideas of revival. Agjić's participation in the Croatian national revival is particularly obvious in his correspondence with Lj. Gaj, A. T. Brlić and other prominent figures.

Agjić's concern of the nation in the broadest sense of the word is expressed in his articles titled: »Prijatelj puka« and »Dobar župnik« published in 1863 in the periodical »Slavonac«.

He also published instructive folk plays: »Dvie čudoredne predstave jedna o Sv. Tereziji a druga o razpuštenoj kćeri, velikoj posliepokornici Sv. Margariti Kortonskoj.« Arranged by Kajo Agjić, in Požega, 1862, 183 pages. These were actually reprinted and rearranged dramas of Friar Ivan Velikanović written in 1780 and 1803.

Agjić's research in Church history extended from 1852, the year when he ceased to be director of the grammar school at Požega and 1865 just before he assumed a series of administrative duties in his Order. Between 1850 and 1867 he also worked with »The Society for Yugoslav history and antiquity.« Agjić's historical work is primarily due to his love for Croatian antiquities, Church antiquities in particular, and his desire to preserve and reevaluate them. His friendly association with historians from the »Society« – Franjo Rački, Ivan Kukuljević Sakcinski and others – served as an impetus to his historical research.

Having enriched Croatian theological literature with his handbook on systematic moral theology, he likewise wished to contribute to the history of the Catholic Church with an overall and systematic account of its history. His incomplete and unedited »Cerkvena poviest« is in fact a translation of »Institutiones historiae ecclesiasticae...« written by the Hungarian historian Miklos Cherrier. Agjić got to page 594 of his unfinished »Cerkvena poviest« where he writes about the followers of the heretic John Hus. At the bottom of the page he states: »N.B. I have to stop writing »Cerkvena poviest« because of my weak eyes. In Požega, 26 June 1856, Kajo Agjić.« It is unfortunate that Agjić did not succeed in finishing this history of the Church. Had he managed to do so, it would have been the first complete manual of the history of the Church in Croatian. Since 1856 when Agjić stopped writing his history of the Church, 8 whole manuals of Church history have been written. Another manual written by Dr Friar Julijan Jelenić is also incomplete and the editions of »Velika povijest Crkve« by Hubert Jedin

published by »Kršćanska sadašnjost« in Zagreb are still being edited. Hardly any of the eight whole manuals on Church history exceed in volume Agjić's »Cerkvena poviest«.

Unable to bring this extensive work to an end, Agjić manifested his love for antiquities in other ways. For many years he took care of the library, archives and collections in the Franciscan friary in Požega. He personally funded the carving of commemorative tablets: one on the ruins of the Franciscan friary at Poljanska; tablets in honour of two bishops in the church in Velika and above the portal of the Franciscan church in Požega.

In 1865 he embarked on the task of creating the first Croatian monastic historiography. What Donat Fabijančić had done for the religious houses in southern Croatia, Agjić intended to do for the whole of Croatia. His weak eyesight prevented him from carrying out research work on his own and he overcame this drawback by seeking the cooperation of others. Nevertheless, Agjić managed to produce only a short history of the Franciscan friary in Požega under the title »Mila u Isukerstu bratjo redovnici, kaluderi i duhovne sestre!« to serve as a model by which all superiors could describe the history of their religious houses. Only a few short handwritten histories were made, among which we draw attention to the one written by the Croatian musician, Franciscan and guardian of the friary in Virovitica, Father Fortunat Pintarić. Father Pintarić eulogizes Agjić's conception of a Croatian monastic historiography and writes him in an accompanying letter: »...may later generations read, that we did not eat our bread in vain but were useful to everyone«.

We shall also mention that Friar Kajo, after his term as director of the grammar school at Požega had come to an end, published a leaflet: »a short history of the grammar school and the line of succession of its directors« under the title »Uspomena Gimnazije Požeške«.

Friar Kajo Agjić died on December 1, 1892 at the age of 88. He lies buried in the Franciscan tomb in the cemetery of St. Elijah, Požega, in a stone coffin which he had made while he was still alive. Engraved on the coffin is the inscription: »I now lie here in the dust where I will rot but I know that my Saviour lives and that I will rise again on the last day. Abode of eternal rest which in 1866 Kajo Agjić from Pleternica, former provincial of the Province of 'S. Joannis a Capistrano cum Bulgaro-Valachica canonicae unitae' of the Order of St. Francis.«